

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ
КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ
АУТИЗМУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23z

ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Олена ЛЯХОВЕЦЬ

Керівник:

кандидат психологічних наук,

професор **Олексій ГАВРИЛОВ**

Рецензент:

Олена ВЕРЖИХОВСЬКА, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психолого-медико-педагогічних

основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	7
1.1. Розлади спектру аутизму як психолого-педагогічна проблема .	7
1.2. Характеристика комунікативних компетенцій дітей із розладами спектру аутизму	16
1.3. Використання невербальних засобів як ефективного компоненту формування комунікативних компетенцій	
Висновки до першого розділу.....	37
 РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	39
2.1. Обґрунтування і розробка методики розвитку комунікативних компетенцій дітей з розладами спектру аутизму.....	39
2.2. Результати розвитку комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму	50
2.3. Обґрунтування і розробка методики використання невербальних засобів для розвитку комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму.....	59
Висновки до першого розділу.....	66
 ВИСНОВКИ	68
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вербальне мовлення та комунікація в цілому виступає основою соціальної взаємодії. Для більшості людей процес оволодіння навичками спілкуванням не виявляється складним. Але існує певна частина людей, які не здатні використовувати мовлення для повноцінного спілкування. Деякі люди не можуть застосовувати вербалізацію взагалі. Мовлення інших людей розвинене на недостатньому рівні, щоб виконувати усі комунікативні функції. У даному випадку є необхідність звернутися до інших, невербальних, допоміжних та альтернативних засобів комунікації, що доповнюють або заміщують вербальне мовлення.

Статистика свідчить, що рівень захворюваності на аутизм зростає в усіх країнах світу. Згідно з отриманими даними ВООЗ поширеність розладів спектру аутизму складає понад 1% від загальної популяції і нараховується близько 70 млн. осіб. За даними різних досліджень, їхня частота в світі становить в середньому від 1 : 150 до 1: 500 дітей (для порівняння, це така ж частота, що й при ДЦП та синдромі Дауна). При цьому для розладів спектру аутизму частота становить 2-3 на 1000, для синдрому Аспергера – 3-7 : 1000. Відповідно до інших статистичних даних поширеність аутизму становить 4-8 випадків на 10 тис. дітей, тобто приблизно 0,04-0,08% від загальної дитячої популяції. Серед чоловічої статі захворювання спостерігають у 3-4 рази частіше, ніж серед жіночої. При цьому захворювання у жіночої статі характеризується більшою тяжкістю та ознаками спадкової обтяженості.

За дослідженнями науковців України згідно з офіційними статистичними даними МОЗ України поширеність розладів спектру аутизму з 2009 по 2014 роки зросла з 3,09 до 9,48 на 100 тис. населення (відповідно у дитячій популяції з 17,0 до 53,0 на 100 тис. дитячого населення). Захворюваність на розлади спектру аутизму також зросла з 0,55 до 1,72 на 100 тис. населення (відповідно у дитячій популяції з 3,1 до 9,6 на 100 тис. дитячого населення) (А. Горб, Я. Мартиненко, І. Марценковський).

В Україні за 2023 рік зареєстровано 20 936 дітей, які мають розлади спектру аутизму. Про це свідчить інформація, отримана від Національної

служби здоров'я України у відповідь на журналістський запит Укрінформу. Розлади спектру аутизму стають однією з головних причин дитячої інвалідності. Прогноз залежить від ступеня тяжкості аутистичних розладів, наявності або відсутності органічних уражень, розвитку інтелекту, мовлення і комунікативних навичок в цілому, своєчасності організації лікувальних та психолого-педагогічних заходів. Причому за відсутності лікування та корекційно-розвивального супроводу практично 70% дітей з розладами спектру аутизм мають надалі тяжкі інвалідизуючі порушення та потребують постійного догляду сторонніх осіб. Своєчасний медичний та психолого-педагогічний, зокрема логопедичний супровід значно покращує прогноз.

Починаючи з 90-х років XX ст. наукові пошуки спрямовані на вивчення специфіки психічного дизонтогенезу дітей із розладами спектру аутизму, вивчення першопричин і логіки аутичного розвитку, що дозволило виявити “первазивний” (наскрізний або спектральний) характер цього порушення (M. Owen, N. Craddock, A. Jablensky, G. Platts, L. Watson, C. Lord, B. Schaffer, E. Schopler, L. Wing, J. Gould, J. Schuckit, P. Sirovatka, M. Schuckit). Причому необхідно відмітити що більшість дослідників схилиються до тієї думки, що аутизм позначається на усіх рівнях психічної організації.

Такої самої думки притримуються й українські дослідники, які працюють над проблемами аутизму у галузі медицини (Я. Багрій, М. Винник, А. Горб, К. Дубовик, Я. Мартиненко, І. Марценковський, А. Чуприков та інші) та у галузі педагогіки і психології, зокрема логопедії (Н. Базима, Н. Гаврилова, К. Гальчин, О. Константинов, С. Конопляста, О. Купчак, К. Островська, О. Літвінова, І. Логвінова, О. Пасєвіна, М. Рождественська, О. Романчук, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, Д. Шульженко та інші). При цьому слід зазначити, що на сьогодні немає загальноприйнятих теорико-методологічних підстав стосовно вивчення особливостей порушень різних структур та функцій психіки у разі виникнення аутизму, а також – взаємозв'язку між ними.

Дана проблема є порівняно актуальною, що і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи – “Особливості розвитку комунікативних компетенцій у дітей з розладами спектру аутизму”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Мета магістерського дослідження полягає у вивченні особливостей комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дошкільного віку та обґрунтування методики використання невербальних засобів для їхнього розвитку.

Об’єкт дослідження – комунікативні компетенції дітей із розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – вивчення особливостей становлення комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз сучасних наукових поглядів на розлади спектру аутизму як психолого-педагогічної проблеми.
2. Обґрунтувати та розробити методику вивчення особливостей комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дошкільного віку.
3. Проаналізувати особливості комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дошкільного віку.
4. Обґрунтувати і розробити методику використання невербальних засобів для розвитку комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних **методів** дослідження:

- теоретичні методи (аналіз, порівняння, узагальнення) використовувалися з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення основних напрямів наукового пошуку; уточнення сутності та змісту роботи з дітьми з розладами спектру аутизму;
- емпіричні методи (спостереження, бесіда) застосовувалися з метою вивчення прояву аутичних розладів у дітей дошкільного віку;
- експеримент використовувався для перевірки ефективності методики вивчення комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дошкільного віку та використання невербальних засобів для їхнього розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні методики вивчення комунікативних компетенцій у дітей дошкільного віку із розладами спектру аутизму. Використання розробленої методики дозволяє визначити особливості дітей із розладами спектру аутизму функціонування у сферах реципрокної соціальної взаємодії, комунікації та поведінки. Для цього адаптовано і доповнено тестову методику, в основі якої лежить вивчення особистісних навичок, розроблене О. Гавриловим для дітей із помірним ступенем інтелектуального порушення. Також обґрунтовано і розроблено методику використання невербальних засобів для розвитку комунікативних компетенцій у дітей із цим типом порушення. Результати проведених досліджень дозволяють адекватніше оцінити сформованість комунікативних компетенцій з метою співвіднесення їхніх можливостей відповідно до загальноприйнятих рівнів поведінкових розладів.

Дослідження проводилось **на базі:**

Апробація роботи. Дипломне дослідження було апробоване конференції здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вийшла з друку стаття: Дослідження сформованості логіко-математичних уявлень у дітей з порушеннями мовлення // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Корекційна педагогіка і психологія / за ред. Н.С. Гаврилової. – Вип. 11 / Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С.62-67.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (у загальній кількості 77 джерел).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки.

1. Для дітей із розладами спектру аутизму характерне порушене функціонування у реципроктній соціальній взаємодії, комунікації та поведінці. Окрім цих специфічних характерних ознак також у різній степені можуть бути порушені неспецифічні – фобічні реакції, порушення сну і харчової поведінки, вибірковість у спілкуванні, відсутність реакцій на зовнішнє втручання, спалахи гніву й агресивність, зокрема аутоагресія, безпричинні прояви негативізму, заглиблення у діяльність із неможливістю переключення на інші форми роботи тощо. Аутизм є невиліковною хворобою, що зумовлює значні обмеження соціального функціонування та працездатності. Рівень спілкування дітей із розладами спектру аутизму досить різноманітний і привертає увагу два його аспекти: 1) спосіб, за допомогою якого вони комунікують – використання вербального мовлення, допоміжних та альтернативних способів спілкування; 2) розуміння важливості комунікації – того, що вона служить для обміну інформацією між людьми, а також створенні та підтримці міжособистісних стосунків.

2. Альтернативні невербальні засоби комунікації – невід’ємна частина життя, оскільки посилюють, доповнюють смисл вербального мовлення та несуть у собі додаткову інформацію для співрозмовника. Невербальна альтернативна комунікація є психічним феноменом внутрішньо особистісної природи, який тісно пов’язаний із розвитком і становленням особистості, її психічним станом і властивостями. Застосування невербальних і допоміжних засобів із оцифрованим мовленням покращує розбірливість мовлення у дітей з порушеннями розвитку різної етіології та патогенезу.

3. Констатувальне дослідження містило два етапи. На першому етапі було вивчення орієнтованості батьків, у дітей яких було констатовано наявність розладів спектру аутизму, у питання проблем комунікативного розвитку на основі адаптованого стандартного опитувальника M-CHAT-R.

На другому етапі проведене вивчення дітей із розладами спектру аутизму функціонування у трьох сферах: 1) реципрокна соціальна взаємодія; 2) комунікація; 3) поведінка. Для цього було адаптовано і доповнено тестову методику, в основі якої лежить вивчення особистісних навичок, розроблене О. Гавриловим для дітей із помірним ступенем інтелектуального порушення. Матрицю заповняли після спілкування з батьками цих дітей, вихователями закладу дошкільної освіти, вчителем-логопедом, корекційним педагогом та іншими фахівцями, які з ними працювали. У дослідженні приймали участь 3 дітей віком 4-5 років із висновком інклюзивно ресурсного центру про підозру на наявність розладів спектру аутизму.

За результатами дослідження, проведення бесід з рідними та педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти розроблено методику вивчення специфіки опанування навичками реципрокної соціальної взаємодії, комунікацією, поведінкою та когнітивними навичками у контексті із засобами допоміжної комунікації.

4. Дослідження дітей з висновками інклюзивно ресурсного центру про наявність розладів спектру аутизму дозволило нам розділити їх відповідно до сформованості навичок реципрокної соціальної взаємодії, комунікації, поведінки та когнітивної сфери.

Характеризуючи Олексія Р. необхідно відзначити вказівку батьків на присутність у нього порушень слуху. Яскраво виражених аспектів, які б вказували на розлади спектру аутизму не зафіксовано. У нього практично відсутні проблеми реципрокної соціальної взаємодії – спокійно дивиться в очі батькам та іншим людям, розрізняє емоції незнайомих і знайомих людей, не боїться їх і чітко демонструє емоційну прив'язаність до близьких. У окремих випадках проблеми виникають при демонстрації емоційного діапазону – може помічати сторонніх людей і не звертати на них увагу. Присутні деякі проблеми при розумінні загальнозрозумілих звукових сигналів та команд. У той же час він не мовчазний, відгукується на ім'я. Підтримує розмову відповідно ситуації, розуміє міміку та емоції інших, хоча активності

у спілкуванні з його сторони не фіксується. Коли до нього доторкуються негативізму не проявляє. Інколи механічно повторює слова або фрази. Має певні проблеми при використанні жестів для комунікації. Не може повністю переповісти казку або послідовно розповісти про події з власного життя. Потребує допомоги через навідні запитання. У ситуаціях перевтоми його поведінка нагадує поведінку практично глухої людина – ні на кого не реагує, нічого не чує, не відволікається на гучні звуки. У той же час навчився переносити набуті навички на інші ситуацію. Мовлення розуміє буквально. Може організовувати і планувати свою діяльність. Відсутні стереотипні дії або поведінка. Олексія за його поведінковими та комунікативними навичками можна віднести до 4 групи дітей із наявними розладами спектру аутизму.

Тараса С. за результатом першого дослідження отримав 6 балів, що вказує на середній ризик наявності розладів спектру аутизму. Проведене подальше дослідження навичок реципроктної соціальної взаємодії, комунікації, поведінки та когнітивної сфери підтверджують цей висновок. Батьки, так само як і рідні попереднього хлопчика, мають підозру на наявність у їхньої дитини порушень слуху. Є проблеми організації сюжетно-рольових ігор. Ні з ким не дружить, грається осторонь. Проявляє негативну реакцію на гучні сторонні звуки. Важко заспокоюється. Не дивиться в очі людям. При виконанні будь-якої роботи схвалення не чекає. У той же час розрізняє емоції людей, звертає увагу на незнайомців. Не потребує догляду. Сміється або кричить відповідно до ситуації, реагує на своє ім'я. Демонструє вказівний жест, махає рукою на знак прощання. Переносить набуті навички на інші ситуації. Стереотипні дії або поведінка відсутня. Визначає час за годинником, може зв'язати його з виконанням певних операцій. Усвідомлено рахує до 10. Проявляє страх до незнайомців, демонструє емоційну прив'язаність до батьків. Не відповідно віку мовчазний. Інколи проявляється поведінка, схожа на наявність глухоти. Розмовляє у більшості адекватно ситуації. Інколи механічно декларує почуті слова або фрази. Також спостерігаються труднощі

поведінки і когнітивної сфери. Дитина вже може частково дивитися на інших людей, навіть деколи торкатися до них, брати до рук не досить знайомі предмети. Він може взяти за руку інших дітей, але повинен це зробити самостійно. Мовлення розуміє буквально. Частково відволікається через сторонні звукові або зорові подразники. Відмовляється гратись із м'ячем, не приймає участь у командних іграх. Не бере на себе будь-які зобов'язання, не допомагає педагогам та іншим дорослим. Дуже негативно реагує на зміни звичного розпорядку. Відмовляється повторювати розповідь. На рівні поведінки і когнітивної сфери не розуміє вирази обличчя, жести, міміку, недостатньо використовує навички очікування. Тараса за його поведінковими та комунікативними навичками можна віднести до 2 групи дітей із наявними розладами спектру аутизму.

Петро Т. за результатом першого дослідження отримав 12 балів, що вказує на високий ризик наявності розладів спектру аутизму. Батьки також підозрюють наявність у нього порушень слуху. Є проблеми у сюжетно-рольових іграх, відсутня зацікавленість іншими дітьми, їхньою грою або діяльністю. Він постійно перебуває на самоті, не звертає на інших ніякої уваги. Негативно ставиться до незнайомих іграшок або предметів. Проблеми з друзями, дитина грається осторонь. Вона не дивиться в очі навіть близький людям, постійно відвертається. Дії інших не повторює. По допомогу не звертається, на діях не концентрується, інколи просто впадає в ступор. Проведене подальше дослідження навичок реципроктної соціальної взаємодії, комунікації, поведінки та когнітивної сфери підтверджують цей висновок. Петро Т. розуміє загальнозрозумілі звукові сигнали та команди. Не потребує догляду. Позитивно реагує на власне ім'я, а також на певні звукові подразники, в першу чергу мовленнєві. Розуміє вираз обличчя, жести, міміку інших і адекватно на них реагує. Розрізняє роди, встановлює відповідність кольору, розуміє поняття, орієнтується у часі і просторі, показує праву і ліву сторони на собі, називає дні тижня і впізнає їх відповідно до діяльності, яка запланована. визначає час за годинником, розуміє різницю між двома і багатьма

предметами. знає порядковий рахунок, може порахувати до ста, рахує у прямому і зворотному порядку. Любить малювати, без проблем малює повністю людину і будинок, які впізнає. Деколи моделює поведінку інших, але їхнє мовлення трактує буквально. Відсутній погляд в очі батькам та іншим людям, з острахом ставиться до незнайомців. До батьків не проявляє емоційної прив'язаності, взагалі не демонструє власні емоції. Не спілкується і не товаришує з однолітками, у спільній діяльності участі не приймає. Відсутні навички групової гри, у командних іграх участі не приймає, емоції інших не розуміє і власні емоції не проявляє. Доручення не виконує, на допомогу навіть на прохання педагога не приходить, реагує на неї негативно. Має відсторонений вигляд, дуже мовчазний. Монотонно повторює слова інших, негативно реагує на спроби взяти себе на руки, проявляє підвищену чутливість до певних звукових подразників. Опирається будь-яким змінам звичного розпорядку. Не дивиться на інших людей, не торкається їх, не бере до рук предмети, негативно реагує на спроби інших взяти себе за руку. Йому притаманна імпульсивна поведінка, він схильний до нав'язливих поведінкових дій. У нього залишились значна кількість поведінкових штампів, ритуалів, які він постійно використовує безвідповідно до тієї чи іншої ситуації. Петра за його поведінковими та комунікативними навичками можна віднести до 3 групи дітей із наявними розладами спектру аутизму.

5. Організація наукового дослідження становлення комунікативних компетенцій у дітей із розладами спектру аутизму дозволило констатувати недостатність використання ними невербальних засобів встановлення контактів з іншими дітьми і дорослими. Це зумовило підготовку методики використання засобів невербальної, допоміжної та альтернативної комунікації з використанням знаків і символів дітьми з розладами спектру аутизму, що включила в себе тематичні завдання, розгорнуту інструкцію, яка супроводжувала хід виконання кожного завдання та необхідні форми допомоги.

Структура методики була визначена відповідно до особливостей дітей із розладами спектру аутизму, з урахуванням недостатності мовленнєвого розвитку, доступність обсягу запропонованої інформації. Методика включала в себе 4 групи завдань.

Перша група. Передбачала дослідження сформованості навичок впізнавання та називання оптико-предметних знаків і символів. Для цього доцільно використовувати фотографії людей з найближчого оточення, фотографії предметних зображень, які постійно оточують дитину, кольорові, контурні малюнки та малюнки, які складаються із опорних картинок.

Друга група. Передбачала дослідження сформованості навичок впізнавання/називання предметно-просторових знаків і символів – сюжетних малюнків у вигляді ілюстрацій до казок.

Третя група. Передбачала дослідження сформованості навичок впізнавання/називання знаково-просторових зображень, зокрема геометричних фігур – кола, квадрата, цифр – 1, 2, 3, 4, 5, графічного зображення літер, словосполучень фраз та речень.

Четверта група. Передбачала дослідження сформованості навичок упізнавання/називання символно-просторових зображень – піктограмних зображень з елементами літер та цифр, символів, схем. Для цього підібрані знаково-символьні засоби, які часто зустрічаються в навколишньому середовищі і мають значення для соціалізації дітей з розладами спектру аутизму.

За результатами виконання завдань кожної групи бали сумуються. Так, завдання першої, третьої і четвертої групи оцінювались максимум у 15 балів; другої – відповідно максимум у 10 балів. Підсумкова оцінка за виконання всіх 11 завдань відповідно по чотирьох групах є показником загального рівня оволодіння невербальними додатковими альтернативними засобами комунікативних компетенцій дітей із розладами спектру аутизму. Максимальна оцінка. Яку можна отримати за виконання всіх завдань – 55 балів.

Таким чином необхідно відзначити, що використання такої методики дозволить інтенсифікувати роботу з використанням невербальних засобів для формування і розвитку комунікативних компетенцій дітей із розладами спектру аутизму. З урахуванням того, що такі діти не відчують оточуючої обстановки і мають проблему встановлення візуального контакту організація роботи з використанням невербальних засобів дозволить покращити їхнє спілкування з оточуючими. Здатність до комунікації – вербальної або невербальної – у дітей з розладами спектру аутизму виступає одним з ключових їхніх дефіцитів, і у кожної такої дитини є індивідуальна специфіка розвитку комунікативної сфери. Це пояснюється цілим рядом причин і факторів, які впливають на сприйняття ними оточуючого світу. Найбільш часто порушення комунікації у дітей з розладами спектру аутизму пов'язані з повним або частковим порушеннями мовлення, труднощами експресивної комунікації. Тому перед початком цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи необхідно провести оцінку базового рівня сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей з розладами спектру аутизму і визначити причини їхньої відсутності або порушення.

Список використаних джерел

1. Базима Н.В. Мовленнєва активність як елемент формування активної взаємодії зі світом у дітей з аутистичними порушеннями. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна: зб. наук. праць. Вип.22. 2013. С.178-187. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_22\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_22(2)_24)
2. Базима Н.В. Особливості невербальної та вербальної комунікації у дітей з аутизмом / Н. Базима, О. Мороз. *Логопедія*. 2013. №4. С.3-8.
3. Базима Н.В. (2011). Особливості розвитку мовленнєвої функції у дітей з раннім дитячим аутизмом. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип. 17. 2011. С. 3-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_17_3
4. Базима Н.В. Створення мовленнєвого середовища як умова формування мовленнєвої активності у дітей зі спектром аутистичних порушень. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип.28. 2014. С. 5-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_3
5. Базима Н.В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип.23. 2013. С. 10-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_5
6. Використання методів альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти: методичні рекомендації. Укл. Л. Самсонова, М. Дмитрієва, М. Чайка, Г. Усатенко, О. Кривоногова, А. Давиденко, Ю. Зашипась, О. Казачинер, К. Книш, К. Островська, Є. Панічевська. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2022/09/14/List-4.2373-22-09.09.2022-Pro.metod.rekom.14.09.2022.pdf>

7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець- Подільський: Аксіома. 2009. 308 с.
8. Гаврилова Н., Константинів О., Гаврилов О. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. 17, у 2 т. 2021. Т. 2. С. 54-75.
9. Гаврилова Н., Константинів О., Гаврилов О. Дослідження рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). *Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи. Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. URL: <https://logo.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/.pdf>
10. Гальчин К.С. Особливості клінічних проявів атипового аутизму у дітей. *Вісник морфології*. №1. 2015. Т. 21. С.141-145.
11. Гладун Т.О. Розвиток соціальності дітей з розладами аутичного спектру: соціально-педагогічний дискурс проблеми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. №8. 2015. С.294-302.
12. Горб А., Мартиненко Я. Поширеність розладів зі спектру аутизму в Україні: погляд на проблему очима дитячого невролога. *Нейроnews: психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2012. №6-2. С. 124-136.
13. Гринчишин М.М. Проксемічні засоби вираження соціального статусу особи (на матеріалі художньої прози Івана Франка). *Вісник ЧДУ ім. Петра Могили. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2007. Вип. 54. Т. 67. С. 25-28.
14. Дефектологічний словник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. Київ. "МР Леся", 2011. 528 с.
15. Дубовик К.В. Співвідношення між розладами мовленнєвого розвитку та руховими функціями у дітей і з затримкою психічного розвитку та розладами спектра аутизму. *Архів психіатрії*. №2. 2016. Т. 22. С.133-134. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2016_22_2_49

16. Зайченко Г.Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. Київ. Оіюм. 2018. 234 с.

17. Завязкіна Н.В., Карась С.О. Особливості сучасних соціальних стратегій у реабілітації підлітків із розладами аутистичного спектру. *Психологія особистості*. Вип. 18. 2020. Т. 2. С. 55-59.

18. Каменщук Т.Д. Особливості формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Дис... канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Кам'янець-Подільський. ПП Медобори-2006. 2018. С.332-344.

19. Каменщук Т.Д. Особливості формування просторових уявлень як однієї із складової психічної діяльності дітей в нормі та з порушеннями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. III. 2012. С.332-344.

20. Каменщук Т.Д. Рівнева шкала оцінювання засвоєння просторовою знаково-символічною системою знань дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю молодшого шкільного віку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*: зб. наук. праць. Вип. 7. 2014. С.78-83.

21. Кисиличак І., Гаврилов О. Дослідження комунікативних навичок у дітей з розладами спектру аутизму. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 13. 2022. С. 139-147.

22. Ковалинська І.В. Невербальна комунікація. Київ. Вид-во "Освіта України". 2014. 289 с.

23. Конопляста С.Ю. (2014). Особливості психофізичного та мовленнєвого розвитку дітей раннього віку з аутизмом / С.Ю. Конопляста, В.О. Косинкіна. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Вип. 27. С. 89-93. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_20

24. Купчак О.М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами спектру аутизму. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.

25. Літвінова О.В. Щодо питання систематизації мовленнєвих порушень при аутизмі. *Логопедія*. №3. 2013. С. 48-51. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2013_3_11

26. Логвінова І.П. До проблеми формування невербальних засобів комунікативної діяльності дітей з розладами спектру аутизму. *Логопедія*. №2. 2012. С. 40-44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2012_2_12

27. Логвінова І.П. Формування комунікативної потреби дітей з аутизмом у невербальній взаємодії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. наук. праць. Вип. 8. 2008. С. 59-61.

28. Марценковський І.А. Розлади аутистичного спектру: український вимір. *Здоров'я України. Сторінка головного спеціаліста. Тематичний номер*. Жовтень 2015. С. 25-29. https://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/2015/Nevro_3_2015/OptimizirZU_nevro-3_2015_for_site_25_29.pdf

29. Міжнародна Класифікація Хвороб 11 перегляду <https://www.who.int/classifications/classification-of-diseases>.

30. Наказ МОЗ України, протокол № 341 від 15.06.2015 (чинний) Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при розладах аутистичного спектра. <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ25062>

31. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2006. 110 с.

32. Островська К. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів. "Тріада Плюс". 2012. 520 с.

33. Островська К.О. Особливості соціальної компетентності у дітей з різним рівнем аутизму. *Практична психологія та соціальна робота*. №5. 2013. С. 52-56.
34. Пасєвіна О.А. Можливості інклюзивного навчання дітей з розладами аутистичного спектру. *Молодий вчений*. № 2. 2013. С. 99-104.
35. Пиаже Ж. Схемы действия и усвоения языка. Семиотика. Москва. Радуга. 1983. С.133-136.
36. Ранній дитячий аутизм / А. Чуприков, М. Винник, Я. Багрій. Івано-Франківськ. Видавництво Івано-Франківської державної медичної академії. 2005. 48 с.
37. Рождественська М.В. Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 2. С. 46-49.
38. Розвиток мовлення аутичних дітей за методикою Л.Г. Нурієвої. Режим доступу: <http://dnz3.osvitakp.com.ua/index.php/metodychna-skarbnychka/446-rozvitok-movlennya-autichnikh-ditej-zametodikoyu-nurievoji-l-g>.
39. Романчук О. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів. Колесо, 2009. 168 с.
40. Романцова Я.В. Паралінгвістичні засоби комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 47. Т. 2. С. 82-85.
41. Руденко О. Комунікативні здібності дітей з розладами аутичного спектра / О. Руденко, С. Капацин. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди"*. Педагогіка. Психологія. Філософія: зб. наук. праць. Вип. 25. 2012. С. 433-437. Режим доступу: http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8083/xmlui/bitstream/handle/8989898989/737/433_437.PDF?sequence=1&isAllowed=y

42. Скрипник Т. Концепція навчання та розвитку дітей із розладами аутичного спектра. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. № 2. 2013. С. 7-11.
43. Скрипник Т. Особливості встановлення взаємодії з аутичними дітьми. *Дефектологія*. № 3. 2010. С. 46-48.
44. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. Київ. Фенікс. 2010. 320 с.
45. Спеціальна педагогіка / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ. Альма-матер. 2003. 436 с.
46. Тарасенкова Н.А. Використання знаково-символічних засобів у навчанні математики. Черкаси: "Відлуння-Плюс". 2002. 400 с.
47. Тарасун В.В. Аутологія. Монографія. Київ. МП "Леся". 2014. 580 с.
48. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Слово. 2011. 392 с.
49. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями розвитку: діагностика і формування. Монографія. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2008. 336 с.
50. Тарасун В.В. Превентивне навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку: Монографія. Київ. Ін-т дефектології. 1998. 255 с.
51. Тарасун В.В., Хворова Г.М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Київ. Науковий світ. 2004. 100 с.
52. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі / Укл. Т. Скрипник. Київ. ТОВ Видавничий дім "Плеяди". 2015. 56 с.
53. Усатенко Г.В., Чайка М.С. Застосування альтернативної і додаткової комунікації: теоретичний огляд візуальних засобів АДК. International Scientific And Practical Conference «Current Trends And Factors Of The Development Of Pedagogical And Psychological Sciences In Ukraine And Eu Countries»: Conference Proceedings, September 25-26. Lublin. Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020.

54. Хворова Г. Особливості корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом. *Дефектологія*. 2005. № 2. С. 4-8.
55. Хворова Г.М. Технологія комплексної психолого-педагогічної корекції та розвитку аутичної дитини. *Дефектологія*. 2008. № 3. С. 20-27.
56. Чайка М.С., Усатенко Г.В., Кривоногова О.В. Альтернативна і додаткова комунікація. Допоміжні технології: можливості для розвитку та спілкування : навчально-методичний посібник. Київ. ФОП Усатенко Г.В., 2021. 32 с.
57. Шелякіна А.В. Сутність і функції проксеміки як невербального засобу комунікації (на матеріалі сучасної англomовної художньої літератури). <https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2012-6-2-366-372-%D0%A8%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%90.%D0%92..pdf> .
58. Шеремет М.К. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми / М. Шеремет, Д. Шульженко. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць*. Вип. 26. 2014. С. 275-281. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_59
59. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2009. 385 с.
60. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. Львів. Кальварія. 2010. 224 с.
61. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації. Київ. ВЦ “Академія”. 2010. 312 с.
62. American Psychiatric Association Diagnostic criteria for 299.00 Autistic Disorder (2000) / Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th, text revision (DSM-IV-TR). ISBN: 0890420254.
63. Asperger H. Die im Kindesalter. Archw fir Psychiatrie und Neruenkrankheiten 117, 1944. 76-136.

64. AUTISM the NICE guideline on recognition, referral, diagnosis and management of adults on the autism spectrum; published by The British Psychological Society and The Royal College of Psychiatrist (2012). ISBN: 978-1-908020-51-2.

65. Buerkel-Rothfus, Nancy. Communication: Competencies and Contexts. New York: Newbery Award Records, 1985. 430 p.

66. Havrylova N., Konstantyniv O., Havrylov O. Individual features of communication skills in children with autism spectrum disorders. *Szkoła Specjalna. Czasopismo akademii pedagogiki specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej*. № 5 (316). 2022. Tom LXXXIII. Listopad-Grudzień. P. 359-369.

67. Havrylova N., Konstantyniv O., Havrylov O. Conscious Communication Skills Formation in Children with Autism Spectrum Disorders (Initial Period). *Revista Românească pentru Educație Multidimensională* 2023, Volume 15, Issue 3, pages:185-216.

68. Kanner L. Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 1943. 217–250.

69. Key M.R. Paralanguage and kinesics. Metuchen, N. J: The Scarecrow Press, Inc., 1975.

70. Leshchuk, H. Social work with children with autism spectrum disorders: communicative aspect // Social Work and Education. 2016. Vol.3. №2. PP.26-33. Джерело: <http://journals.uran.ua/swe/article/view/87821>

71. Owen M.J., Craddock N., Jablensky A. The Genetic Deconstruction of Psychosis (англ.) // *Schizophrenia Bulletin* : journal. Oxford University Press, 2007. Vol. 33, no. 4. P. 905-911.

72. Plattos G. The Effects of Dialogic Reading on the Expressive Vocabulary of Children with Autism. The Florida State University. DigiNole Commons. 139 p. 2011. Plattos Gina. Режим доступа: <http://diginole.lib.fsu.edu/>

73. Saunders J.B., Schuckit M.A., Sirovatka P.J. et al (eds). Diagnostic Issues in Substance Use Disorders: Refining the Research Agenda for DSM-V. Arlington: American Psychiatric Association, 2007.

74. The Hanen Programs (2014). Доступ: [http://researchautism.net/autism-interventions/ types/parent-training-and-support](http://researchautism.net/autism-interventions/types/parent-training-and-support)

75. Watson L., Lord C., Schaffer B., Schopler E. Teaching Spontaneous Communication to Autistic and Developmentally Handicapped Children, Irvingstone publisher, N.Y. 1989.

76. Wing L. Autistic children / L. Wing. N.Y. 1985. P.23-34.

77. Wing L. Severe impairments of social and associated abnormalities in children: epidemiology and classification / L. Wing, J. Gould //J. of Autism and Development Disorders. №9 (1). 1979. P.11-29.